

УДК 81'373.7:811.162.1

ЕМОЦІЇ У НЕВЕРБАЛЬНОМУ ТА ВЕРБАЛЬНОМУ ВИРАЖЕННІ (на матеріалі польської мимічної фразеології)

Оксана ЛОЗИНСЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології

У статті досліджуються особливості вираження емоцій фразеологічними одиницями, прототип і внутрішня форма яких зводяться до лінійного опису мимічної поведінки людей. Розкриті особливості взаємодії двох пластів мови – вербального та невербального – у процесі вираження емоцій, виділені найхарактерніші риси емоційної миміки поляків.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, миміка, емоції, вербальні та невербальні засоби комунікації.

У статті зосереджуємо увагу на тих фразеологічних одиницях (далі ФО), прототип і внутрішня форма яких зводяться до лінійного опису мимічної поведінки людей, тобто мимічного виразу емоцій, що є загальноприйнятими в певному суспільстві чи середовищі і мають комунікативну функцію. Завдання дослідження полягає у з'ясуванні особливостей вираження емоцій цими ФО.

Незважаючи на те, що питаннями невербальних засобів комунікації, зокрема миміки, займалася велика кількість польських, українських та російських дослідників¹, попри наявність окремих праць про фразеологію, що містить мимічні знаки², попри численні дослідження мовного вираження емоцій³, у польському мовознавстві досі немає комплексного дослідження про особливості вираження емоцій фразеологізмами,

¹ Див. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура. Москва, 1983. С.196–210; *Jarząbek K.* Mimika jako element komunikacji międzyludzkiej // *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*: W 6 t. / Pod red. M. Basiaka, D. Rytel. Wrocław, 1982. T.I. S.67–76; *Крейдлин Г.Е.* Невербальная семиотика. Москва, 2004. С.166; *Крейдлин Г.Е., Чувилина Е.А.* Улыбка как жест и как слово (к проблеме внутриязыковой типологии невербальных актов) // *Вопросы языкознания*. 2001. №4. С.66–93 та ін.

² Див. *Krawczyk A.* Frazeologizmy mimiczne i gestyczne (na materiale gwarowym) // *Socjolingwistyka*. Т.5. 1983. S.137–143; *Ройзензон Л.И., Абрамец И.В.* Совмещенная омонимия в сфере фразеологии // *Вопросы языкознания*. 1969. №2. С.54–63 та ін.

³ Див. *Ніколасенко Л.І.* Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов) // *Мовознавство*. 2005. №1. С.45–57; *Grabias S.* Ekspresja, ekspresywność, znak ekspresywny // *Grabias S.* O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo. Lublin, 1981. S.13–28; *Szumaska D.* O emocjach bez emocji // *Język a kultura*. Т.14. Uczucia w języku i tekście / Pod red. I. Nowakowskiej-Kempnej, A. Dąbrowskiej i J. Anusiewicz. Wrocław, 2000. S.199–208; *Spagińska-Pruszk A.* Język emocji. Studium leksykalno-semantyczne rzeczownika w języku polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim. Gdańsk, 1992; *Reykowski J.* Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość. Warszawa, 1992; *Mikolajczuk A.* Kognitywny obraz gniewu we współczesnej polszczyźnie // *Etnolingwistyka* 8. Lublin, 1996. S.131–145 та ін.

прототипом яких є мімічні знаки. А отже, на сьогодні актуальним залишається з'ясувати взаємозв'язок двох пластів комунікації – вербального та невербального – в процесі вираження емоцій фразеологічними засобами мови, що й становить мету пропонованої статті. У ході дослідження автор ставить за мету з'ясувати, що таке міміка як засіб невербальної поведінки людини; здійснити класифікацію емоцій; проаналізувати способи вираження емоцій невербальними та вербальними, зокрема фразеологічними, засобами комунікації; порівняти характеристики емоцій вербального та невербального пластів комунікації і виділити найхарактерніші риси емоційної міміки поляків.

Щодо обсягу поняття “**міміка**”: “Мала загальна енциклопедія” та словники польської мови⁴ при визначенні цього поняття подають інформацію про те, що міміка – це рух м'язів обличчя, який виражає почуття та настрої людини, це один із важливих елементів акторського мистецтва. Деякі словники додають, що міміка – це також стан напруження м'язів обличчя визначеного виразу (за SWJP) і гра очей (за MEP і SJP PWN). Це широке розуміння поняття **міміка**.

Серед дослідників невербальної комунікації немає згоди щодо об'єму поняття міміки та її відмежування від жесту. Деякі дослідники не виділяють міміку як окремий невербальний знак комунікації, вони і міміку, і жести називають однаковими термінами “жест”⁵, “емоційний жест”⁶ (стосовно знаків типу *опускання голови* та *очей*). Інші мовознавці виділяють міміку як окрему групу невербальних знаків, та їхнє визначення **міміки** в більшості випадків є нечіткими. Так, на думку А.Кравчик, міміка – це вираз обличчя чи міна⁷, а вагомими при цьому є риси обличчя, очі, вуста і показування зубів. А.Паславська до міміки відносить рухи вуст, носа, брів та чола⁸, не згадуючи про очі та вираз обличчя, К.Яжомбек – рухи, що виконуються за допомогою очей (очних яблук, повік), брів, чола, шік і язика⁹, а Г.Крейдлін вважає, що міміка складається з дискретних виразів обличчя¹⁰. Польський психолог А.Кемпінський до міміки відносить рухи очей (з повіками та бровами), вуст (з показуванням зубів) і чола¹¹, російський психолог В.Лабунська – виразний рух обличчя з сукупністю координованих рухів м'язів всього обличчя¹².

У наведених визначеннях сам термін “вираз обличчя” є багатозначним і розмитим. Виникає запитання: чи перелічені у визначеннях окремі частини обличчя не є складовими поняття “вираз обличчя”? У жодній із перелічених праць не уточнюється, про який саме рух м'язів обличчя йдеться. Чи можна вважати мімічними такі рухи, як кивання головою, опускання голови, підняття голови, скреготання зубами і т. ін.

Е.Верещагін і В.Костомаров¹³ відмежовують міміку як динамічну зміну м'язів обличчя від **виразу обличчя** як значущого фіксованого положенням м'язів обличчя та від

⁴ MEP, InnySJP, ISJP, SJP PWN, SWJP (скорочені назви словників див. у списку скорочень).

⁵ Ройзензон Л.И., Абрамец И.В. Совмещенная омонимия в сфере фразеологии // Вопросы языкознания. 1969. №2. С.55; Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций: Учебн. пособие. Москва, 2004. С.138.

⁶ Андриянов В.В. Сравнительная характеристика жестов русских и французов // Национально-культурная специфика речевого поведения. Москва, 1977. С.265.

⁷ Там само.

⁸ Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. Львів, 2005. С.109.

⁹ Там само. С.69.

¹⁰ Там само. С.166.

¹¹ Керпінський А. Twarz i ręka // Teksty. 1977. №2. S.9–28.

¹² Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). Ростов, 1986. С.21.

¹³ Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Москва, 1983. С.197–198.

жестів типу *кивання головою*, як рухів під час реалізації яких змінюється не лише положення лицевих м'язів обличчя, а всієї голови. Це вузьке розуміння міміки.

Отже, під **мімікою** ми розуміємо не просто вираз обличчя як фіксоване положення м'язів, а їх динамічний значущий рух, який не змінює положення самої голови та має вузько окреслену межу. Йдеться виключно про видиму частину обличчя – очі, брови, чоло, щоки, ніс, губи та підборіддя – та про рух його м'язів, які містять і передають певне комунікативне значення. Міміка – це спосіб вираження емоційного стану та ставлення до людей, явищ і т. ін. А такі невербальні знаки, як *кивання головою* (слідом за Е.Верещагіним та В.Костомаровим), *скреготання зубами*, *опускання голови* відносимо до жестів, оскільки вони змінюють положення голови, тому не є об'єктом цього дослідження.

Науковці розрізняють вроджені та набуті невербальні засоби комунікації (далі НЗК) та, відповідно, вроджені та набуті емоції¹⁴, що передаються цими засобами. Адже від самого народження людина реагує на навколишній світ за допомогою певних рухів, у тому числі міміки та жестів, таким чином демонструючи свої почуття та ставлення без використання слів. Подібні рухи є близькими у людини і тварини. З часом, взаємодіючи між собою в певному мовному середовищі, люди засвоюють його мову й інші культурно обумовлені коди невербальної комунікації, а спонтанна невербальна поведінка людини поступово доповнюється символічною мімікою, жестами, позами тощо, спонтанні емоції доповнюються свідомими чи контрольованими.

Зазвичай, виділяється шість основних (вроджених, чи несвідомих) емоцій: **радість**, **гнів**, **страх**, **здивування**, **смуток**, можливо також **відраза** чи **зневага**¹⁵. Н.Мечковська (слідом за Дарвіном) вважає, що у вираженні емоцій сильні почуття прямо впливають на тіло: сильна злість, радість, жах виражаються рухами, які обумовлені не волею, не звичкою, а надлишком нервової енергії, що виникає і поширюється в певних напрямках, що залежить від зв'язку нервових тканин і м'язів¹⁶ (прояв радості і почуття живого задоволення – це прагненням до різних безцільних рухів і до різних вигуків).

Аналізуючи емоційні жести, В.Андріянов виділяє дев'ять емоцій (серед яких лише одна емоція – задоволення – є вродженою): **сором і покірність** виражаються через *опущені голову і очі*; **задоволення** – через *потирання рук*; **погроза** – через *показування кулака*; **відчай** – через *схрещені пальці рук на грудях*; **здивування** – через *розкритий рот і широко відкриті очі*; **збентеженість** – через *опущені вздовж тіла руки*; **вірність** – через *долоню на грудях*; **нетерпіння** – через *поляскування середнього пальця по великому пальцю*¹⁷. Серед виділених автором емоційних жестів лише три – *розкритий рот, ши-*

¹⁴ К.Яжомбек використовує термини “несвідомі та свідомі/умовні емоції”: *Jarząbek K. Mimika jako element komunikacji międzyludzkiej // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982. T.I. S.71–75*; Й.Петер – “первинні/основні та набуті”: *Pieter J. Słownik psychologiczny. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963. S.153*; П.Екман – “основні/універсальні та додаткові/вторинні”: *Ekman P., Fiesen W.V., Tomkins S.S. Facial Affect Scoring Technique (FAST): A First validity study // Semiotica, 3. 1971. №1. P.37–58.*

¹⁵ Шість основних емоцій виділяє, наприклад, В.А. Лабунська: *Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). Ростов, 1986. С.23.* Сім основних емоцій виділяє П.Екман: *Ekman P., Fiesen W.V., Tomkins S.S. Facial Affect Scoring Technique (FAST): A First validity study // Semiotica, 3. 1971. №1. P.37–58.* До них, за П.Екманом, належать (1) радість/щастя; (2) здивування/подив; (3) страх; (4) відраза/огида; (5) смуток; (6) гнів/лють; крім того, він зараховує до емоцій і (7) інтерес/зацікавленість. Чотири емоції (страх і гнів, смуток і радість) виділяє психолог Й.Петер: *Pieter J. Słownik psychologiczny. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963. S.310.*

¹⁶ *Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций: Учебн. пособие. Москва, 2004. С.120–121.*

¹⁷ Там само. С.265.

роко *відкриті очі* та *опущені очі* (на позначення здивування, сорому та покірності) – відносимо до мімічних.

Отже, можна додати до групи шести основних (вроджених, чи несвідомих) емоцій ще вісім емоцій (за В. Андріяновим), які можна назвати набутими (свідомими, чи умовними), оскільки вони є свідомими і контрольованими людиною.

К. Яжомбек виділяє несвідомі та свідомі (чи умовні) **мімічні знаки**. Серед **несвідомих** проявів емоцій, які властиві світу людей і світу тварин, авторка називає такі невербальні знаки: *очі, що блистять* – виражають **веселість**; *матові очі* – **смуток**; *розширені зіниці очей* – **переляк, несміливість**; *широко відкриті очі та піднесені брови* – **здивування, несподіванку**; *відкриті різним чином вуста* – **здивування, жах, страждання, захоплення**; *горизонтальні зморшки на чолі* – **здивування, несподіванку** тощо.

Серед **свідомих** проявів емоцій як таких, що є перехідними зі світу природи до світу культури або є глибоко вкоріненими в культурі, К. Яжомбек виділяє такі мімічні знаки: *змурження одного ока* – **привернення уваги** адресанта, попередження його про щось, *натякання* на щось; *широке відкриття очей* – **здивування, несподіванка**; *моргання повіками* – **підтвердження** або **згода** на щось; *підняття брів* – **здивування, захоплення зненацька**; *стягнення брів* – **незадоволення, неприємна несподіванка, гнів**; *опущення кутиків закритих губ* – **незнання**; *опущення кутиків губ і випинання губ* – **зневага** або дуже **негативне ставлення** до когось або чогось; *усмішка з одночасним примурженням очей* – **іронія, насмішка, знуцання/насмішка** над кимсь; *показання комусь язика*¹⁸ – **дразнення** адресата або вираження своєрідної помсти адресатові¹⁹.

Отже, емоції ми ділимо на дві групи. Перша – основні (вроджені, чи несвідомі) емоції, тобто біологічно запрограмовані, універсальні, характерні для всіх мовних спільнот (а також тварин); їх виділяють усі дослідники – це **радість, гнів, страх, здивування, смуток, відроза/зневага**. Друга група – набуті (свідомі, чи умовні) емоції, тобто культурно обумовлені, унікальні, індивідуальні, властиві свідомості окремого етносу: **співчуття, злорадство**²⁰, **незадоволення**²¹, **сором, покірність, задоволення, погроза, відчай, вірність, нетерпіння, збентеженість**²².

Зупинимось на аналізі шести основних (вроджених, чи несвідомих) емоцій: **радість, гнів, страх, здивування, смуток** (за В. Лабунською – страждання) та **відроза/зневага** (за В. Лабунською – презирство)²³ та їх вираженні невербальними та вербальними засобами комунікації. Необхідно зазначити, що в межах емоції “гніву” ми розглянемо набуту емоцію “незадоволення”, а в межах емоції “страху” – емоцію “хвилювання”.

Опершись на дані експериментальної психології та фізіології, В. Лабунська дійшла висновку, що емоційні прояви складаються зі спонтанних і невимущених мімічних

¹⁸ Цю одиницю невербальної комунікації відносимо до жестів, тому далі не розглядаємо її в цьому дослідженні (див. С.4).

¹⁹ Див. *Jarząbek K. Mimika jako element komunikacji międzyludzkiej*. S.74.

²⁰ Емоції “співчуття” і “злорадство” виділяє Л. Ніколаєнко: *Ніколаєнко Л.І. Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов) // Мовознавство. 2005. №1. С.45–57.*

²¹ Емоцію “незадоволення” виділяє К. Яжомбек: *Jarząbek K. Mimika jako element komunikacji międzyludzkiej*. S.67–76.

²² Емоції – сором, покірність, задоволення, погроза, відчай, вірність, нетерпіння, збентеженість – виділяє В. Андріянов: *Андріянов В.В. Сравнительная характеристика жестов русских и французов // Национально-культурная специфика речевого поведения. Москва, 1977. С.260–268.*

²³ Ми вважаємо, що смуток (за П. Екманом, Й. Петером, Н. Мечковською) – це емоція близька до страждання (за В. Лабунською), а відроза чи зневага – до презирства.

реакцій, а головними характеристиками міміки як елемента невербальної поведінки людини є її цілісність і динамічність. Дослідниця виділяє шість емоційних станів: **гнів, презирство, страждання, страх, здивування та радість**, описуючи їх за мімічними ознаками²⁴.

У цьому дослідженні ми спробуємо порівняти характеристики емоцій, переданих засобами невербальної комунікації (за В.Лабунською), та переданих ФО, прототипом яких є міміка, а самі вони вживаються на позначення певної емоції. Тобто, порівняємо два пласти мови: невербальний та вербальний у процесі вираження емоцій.

Аналізуємо вираження шести основних емоцій за: 1) мімічними ознаками як знаками невербальної комунікації та 2) мімічними ознаками, закладеними в структуру ФО на позначення цих же емоцій.

1. Гнів (Незадоволення)

Близькою до **гніву**, на нашу думку, є набута емоція **незадоволення**, тому вона розглядається в межах цієї групи.

Емоція **гніву** в невербальній комунікації передається, як пише В.Лабунська, через низку таких мімічних ознак, які діють одночасно: 1) відкритий рот, 2) опущені кутики губ, 3) розкриті або примружені очі, що блистять, 4) брови наближені до перенісся з піднятими зовнішніми кутиками, 5) вертикальні складки на лобі, 6) динамічне обличчя.

К.Яжомбек виділяє несвідомий мімічний **знак стягнення брів**, що є проявом зосередження уваги або свідчить про **вороже** чи **агресивне ставлення** до чогось чи до когось, та свідомий мімічний **знак стягнення брів** для вираження **незадоволення, неприємної несподіванки** чи **гніву**. У словнику А. Акішиної²⁵ згадується про вираження **незадоволення, несхвалення** чогось у словниковій статті *хмурити / нахмурити брови (лоб)*.

З переліченої групи мімічних ознак на позначення емоції **гніву** в структурі польських ФО реалізуються такі:

1) динамічне обличчя: *oczy / twarz nabiegają komuś gniewem / złością; gniew / złość itp. nabiega komuś do oczu / do twarzy – czyjeś oczy, twarz wyrażają gniew, złość (чиїсь очі, обличчя виражають гнів, злість)* (USJP);

2) очі, що блистять: *ktoś sypie komuś / sypią się z oczu komuś błyskawice / pioruny; czyjeś oczy miotają / ciskają itp. błyskawice / pioruny; ktoś ciska / miota itp. z oczu błyskawice / pioruny – ktoś się złości, gniewa, uzewnętrznia swój gniew, swoje wzburzenie (хтось злиться, сердиться, проявляє свій гнів, збурення)* (USJP);

3) широко відкриті очі з горизонтальними складками на лобі²⁶: *oczy wyszły / wylazły itp. komuś z orbit*. ІнnySJP у словниковій статті “oko” зазначає, що зазначена вище ФО вживається на позначення раптових емоцій – таких, як гнів чи переляк;

4) відкритий рот: *ktoś szczyrzy zęby* – 1) żart. uśmiecha się, zazw. nieszczerze (жарт. усміхається, зазв. нещиро); 2) gniewa się, złości, protestuje (сердиться, злиться, протестує); 3) odsłania, pokazuje zęby (відкриває, показує зуби)²⁷ (WSFJP). Ознака “відкритий рот” у структурі зазначених вище ФО передається непрямо, а через іншу, незгадану в В.Лабунської ознаку “показування зубів”;

²⁴ Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). С.23.

²⁵ Акишина А.А. и др. Жесты и мимика в русской речи. Москва, 1991. С.8–9.

²⁶ Під час реалізації мімічної ознаки “широко відкриті очі” може також реалізуватися ознака “горизонтальні складки на лобі”. Адже часто широке відкриття очей супроводжується горизонтальними складками на лобі.

²⁷ Значна кількість польських ФО з мімічним знаком в основі є багатозначною і, крім аналізованих емоцій, виражає й інші емоції, стани тощо. Ці інші значення, що не стосуються аналізованої у пункті емоції, подаємо тільки у висновках, не зупиняючись на них окремо та не виділяючи їх в окремі групи.

5) брови наближені до перенісся: *ktoś chmurzy / stroszy / ściga / marszczy brwi* – poruszeniem brwi wyrażać gniew, niezadowolenie, zastanawianie się (рухом брів виражати гнів, незадоволення, сумніви, вагання) (WSFJP);

6) вертикальні складки на лобі: *ktoś chmurzy czoło* – okazywać niezadowolenie, gniew, zły nastrój (проявляти незадоволення, гнів, поганий настрій) (WSFJP).

У структурі мимічних ФО *ktoś zacina / zaciska zęby* – 1) zamykając usta i zwierając mocno zęby, przestawać się odzywać, wydawać głos; starać się w ten sposób opanować wzburzenie, ból, gniew (zakриваючи губи і затискуючи міцно зуби, переставати відзиватися, подавати голос; старатися таким чином опанувати збурення, біль, гнів); 2) zamykać usta, zwierając mocno zęby (zakривати рот, затискуючи міцно зуби) (WSFJP); *usta komuś ściskają się (w gniewie, w porywie gniewu itp.)*, що вживаються на позначення емоції “гніву”, застосовується протилежна ознака – “закритий рот” та додаткова ознака “стиснуті зуби”.

Доцільно зазначити, що в структурі ФО *ktoś patrzy, spogląda na kogoś / na coś krzywym / kosym / złym okiem; ktoś patrzy na kogoś / na coś bokiem / krzywo / koso / zezem*²⁸ – patrzeć na kogoś, na coś niechętnie, ze złością, traktować kogoś, coś nieprzychylnie, nieżyczliwie, nie aprobować czegoś (дивитися на когось, на щось неохоче, зі злістю, ставитись до когось, чогось неприхильно, недоброзичливо, не схвалювати чогось) (WSFzP і USJP) – реалізується також мимічна ознака “звужені очі”, але з додатковим елементом “погляд на когось скося”.

Пропонуємо також у межах цієї групи розглянути ФО *ktoś mierzy / mierzy kogoś wzrokiem / spojrzeniem / oczami (oczyma) [od stóp do głów]* зі значенням “spojrzeć, spoglądać na kogoś uważnie, badawczo, przyjrzeć się, przyglądać się komuś krytycznie, niechętnie, wrogo” (USJP), що реалізує ознаку “звужені очі” і “брови зближені до перенісся” та служить на позначення **уважності, критичності, небажання та ворожості**²⁹. Треба, однак, зазначити, що “Inny słownik języka polskiego” у словниковій статті “mierzyć” фіксує значення “гнівного погляду”: *Jeśli mierzyliśmy kogoś spojrzeniem, wzrokiem, oczami itp., to spojrzeliśmy na niego badawczo lub groźnie* (InnySJP). Ця ж мимічна ознака реалізується у ФО *mierzyć się wzrokiem, spojrzeniem* – przyjrzeć się sobie wzajemnie z uwagą, krytycznie, groźnie (придивитись один до одного з увагою, критично, грізно) (WSFzP).

У ФО на позначення набутої емоції **незадоволення** реалізуються такі мимічні ознаки:

1) брови, наближені до перенісся: *ktoś chmurzy / stroszy / ściga / marszczy brwi* – poruszeniem brwi wyrażać gniew, niezadowolenie, zastanawianie się (рухом брів виражати гнів, незадоволення, задумливість) (WSFJP);

2) вертикальні складки на лобі: *ktoś chmurzy czoło* – okazywać niezadowolenie, gniew, zły nastrój (проявляти незадоволення, гнів, поганий настрій) (WSFJP);

²⁸ Ця ФО, як зазначають словники польської мови, більшою мірою служить на позначення неохоти, недоброзичливості, тобто понять, віддалених від гніву. К.Яжомбек пише, що мимічна ознака “погляд на когось скося” (*Jarząbek K. Gestykulacja i mimika. Słownik. Katowice, 1994. S.37*) служить для вираження **несхвалення, недовіри, пильності, небажання, підозрливості**. Ми, керуючись тим, що у своїй монографії А.Миколайчук згадує про “niechęć” при виділенні групи іменникових назв почуттів і ставлень, що супроводжують гнів і/або є його ефектом (Див. Миколайчук А. *Gniew we współczesnym języku polskim: analiza semantyczna. Warszawa, 1999. S.60–61*), розглядаємо цю одиницю в межах “гніву”, звичайно, у широкому розумінні цього поняття.

²⁹ Оскільки вороже ставлення певною мірою має в собі елемент “гніву чи люті”, відносимо цю одиницю до поданої групи.

3) динамічне обличчя: *ktoś kręci nosem – okazywać niezadowolenie, grymasić* (проявляти незадоволення, капризувати) (SFWP).

У структурі ФО на позначення емоції **незадоволення** знаходять відображення додаткова, не згадана у В.Лабунської, мімічна ознака “випнуті вперед губи”: *ktoś odmie wargi* –

okazywać tym gestem niezadowolenie (проявляти цим жестом незадоволення) (SFJP).

Отже, для вираження емоцій **гніву** за допомогою ФО для поляків найбільш характерною є “динаміка обличчя”³⁰ з “очима, що блистять”. Ознака “відкритий рот” стає другорядною, оскільки на перший план виходить суттєвіша фізіологічна характеристика “показування зубів”. Додаткове вираження знаходять також ознаки “закритий рот”; “стиснуті зуби”, “погляд на когось скося” при “звужених очах”; “звужені очі” з “бровами, наближеними до перенісся”, про які не згадує В.Лабунська. Проявляється також мімічна ознака “широко відкриті очі”.

У структурі ФО на позначення емоції **незадоволення** знаходять відображення три мімічні ознаки, а саме: “брови, наближені до перенісся”, “вертикальні складки на лобі”, “динамічне обличчя”, а також реалізується додаткова ознака “випнуті уперед губи”.

2. Презирство (Відраза/Зневага)

Серед ознак невербальної комунікації вагомими для емоції **презирства** є такі: 1) закритий рот, 2) опущені кутики губ, 3) звужені очі, що блистять, 4) брови, зближені до перенісся з піднятими зовнішніми кутиками, 5) вертикальні складки на лобі та перенісся, 6) динамічне обличчя.

К.Яжомбек виділяє мімічну ознаку “випинання губ”³¹ на позначення **зневаги** або дуже негативного ставлення до когось або чогось, яка виражена у структурі ФО *ktoś wydmucha wargi* зі значенням “wypełniać przedśionek jamy ustnej powietrzem, wysuwać do przodu; wydmęciem warg wyrażać lekceważenie, pogardę” (заповнювати повітрям переддвер’я ротової порожнини, висувати вперед; випинанням губ виражати зневагу, презирство) (WSFJP).

У структурі ФО *z przymrużeniem oka* – (najczęściej w połączeniu z czasownikiem traktować) поблажливо; lekceważąco, z dystansem (SFWP) реалізується виділена В.Лабунською мімічна ознака “звужені очі” та значення **зневаги/презирства, поблажливості**. К.Яжомбек виділяє мімічний знак “примруження очей і посмішка”³², що служить на позначення **іронії, насмішки, кепкування**. Виділений ж нею мімічний знак *zmięty kogoś poglądom*³³ на позначення **зневаги, насмішки та високомірності** у структурі ФО *ktoś zmierzy kogo okiem / oczami (oczyma)* реалізує ознаку “звужені очі” та “брови, наближені до перенісся” та служить на позначення **уважності, критичності*, небажання та ворожості**.

Отже, серед виокремлених В.Лабунською мімічних ознак на позначення емоції **презирства (відрази/зневаги)** реалізується ознака “звужені очі” та поєднання ознак “звужені очі” і “брови, наближені до перенісся”, а також додаткова мімічна ознака “випинання губ”.

³⁰ Мімічна ознака “динамічне обличчя” є доволі розмитою і неоднозначною, адже незначний рух чи зміна виразу обличчя – це теж динаміка.

³¹ Jarzabek K. Gestykulacja i mimika. S.68.

³² Ibid. S.63.

³³ Ibid. S.73.

* Оскільки критичне ставлення в поєднанні з ворожістю певною мірою має в собі елемент “зневаги чи презирства”, ми відносимо цю одиницю до поданої групи.

3. Страждання (Смуток)

Емоція **страждання** у невербальній комунікації, як зазначає В.Лабунська, передається через поєднання таких мімічних ознак: 1) закритий рот, 2) опущені кутики губ, 3) звужені, тьмяні очі, 4) брови, наближені до перенісся, з піднятими внутрішніми кутиками, 5) вертикальні складки на лобі та переніссі, 6) статичне обличчя.

З перелічених В.Лабунською мімічних ознак у структурі ФО на позначення емоції **страждання** реалізуються такі: 1) опущені кутики губ та 2) статичне обличчя: *ktoś wukrzywi / wugnie itp. usta w podkówkę / w podkowę – ułożyć usta, wargi itp. kącikami w dół, okazując chęć do płaczu* (скласти вуста, губи тощо кутиками вниз, демонструючи бажання плакати) (WSFzP); 3) брови, наближені до перенісся, з піднятими внутрішніми кутиками та 4) вертикальні складки на лобі та переніссі: *zachmurzona twarz – wugażająca smutek, gniew, żal* (виражає смуток, гнів, жаль) (WSFJP). Треба зазначити, що у структурі ФО відображена протилежна до зазначеної В.Лабунською мімічна ознака “динамічне обличчя”: *twarz się komuś wyciąga / wydłuża – ktoś robi zawiedzioną, smutną minę* (хтось робить розчарований, сумний вираз обличчя) (WSFzP).

4. Страх (Хвилювання)

В.Лабунська емоцію **страху** характеризує через такі мімічні ознаки: 1) відкритий рот, 2) припідняті кутики губ, 3) широко розкриті очі, блиск очей не проявляється, 4) брови і внутрішні кутики брів підняті догори, 5) горизонтальні складки на лобі, 6) статичне обличчя.

У структурі ФО на позначення емоції **страху** реалізується виділена В.Лабунською мімічна ознака “широко розкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі”: *ktoś robi / zrobi duże / wielkie / okrągłe oczy – być bardzo zdziwionym, zaciekawionym, przestraszonym itp.* (бути дуже здивованим, зацікавленим, переляканим тощо) (USJP і WSFzP).

Цікавою є ФО *ktoś postawi / stawia oczy w slup; oczy stanęły komuś w slup – obrócić oczy ku górze i utkwić w czymś nieruchomo wzrok, zwykle na skutek przerażenia, zdumienia; ktoś obrócił oczy ku górze* (підняти очі вгору і нерухомо в’ялити у щось погляду, зазвичай у результаті сильного переляку, подиву; хтось підняв очі догори) (USJP і WSFzP), мімічну ознаку якої важко визначити, оскільки невідомо, як можна “поставити очі стовпом”, мабуть, теж “широко відкрити”.

У структурі ФО *ktoś wukrzywia twarz w śmiertelnym lęku* реалізується мімічна ознака “динамічне обличчя”, яка є протилежною до зазначеної В.Лабунською ознаки “статичне обличчя”.

Слід зазначити, що в структурі ФО *oczy uciekają komuś w głąb – ktoś jest przerażony* (хтось є переляканий) (USJP) – реалізується додаткова мімічна ознака “заглиблення очей”.

Близькою до страху ми вважаємо емоцію **хвилювання**.

ФО *broda lata / chodzi / trzęsie się komuś ze wzruszenia* зі значенням “ktoś jest wzruszony” (хтось схвилюваний) (WSFJP) служить для позначення **хвилювання** та реалізує мімічну ознаку “динамічне обличчя”.

Отже, у ФО на позначення **страху** реалізуються дві з шести зазначених В.Лабунською мімічних ознак. Це “широко розкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі”. З’являються також додаткові ознаки: “динамічне обличчя” та “заглиблення очей”. При реалізації близької до **страху** емоції **хвилювання** проявляється ознака “динамічне обличчя”.

5. Здивування

Емоція **здивування** в невербальній комунікації, як зазначає В.Лабунська, передається через взаємодію таких мімічних ознак: 1) відкритий рот, 2) припідняті кутики губ, 3) широко розкриті очі, блиск очей не проявляється, 4) брови і внутрішні кутики брів підняті догори, 5) горизонтальні складки на лобі, 6) статичне обличчя.

У структурі ФО на позначення емоції **здивування** реалізуються такі мімічні ознаки:

1) відкритий рот: *ktoś patrzy / słucha / stoi z otwartymi ustami* – gapić się; zdumiewać się, dziwić, zachwycić (вигришатися; вражатися, дивуватися, захоплюватися) (WSFJP);

2) широко розкриті очі з горизонтальними складками на лобі³⁴: *oczy / posp. ślepią / gąły wyszły / wylazły itp. komuś na wierzch / z orbit* – ktoś jest czymś zdumiony, zaskoczony, przerażony itp. (хтось є чимось вражений, здивований, переляканий тощо) (WSFzP);

3) брови і внутрішні кутики брів підняті догори: *ktoś unosi brwi* – podnosić brwi, żeby wyrazić jakieś uczucie, zazw. zdziwienie, dezaprobatę (піднімати брови, щоб виразити якийсь почуття, зазв. здивування, осуд) (WSFJP);

У структурі ФО *twarz się komuś wydłuża* – książk. ktoś zaczyna się smucić, martwić; jest czymś zaskoczony (книжн. хтось починає сумувати, засмучуватися; є чимось захоплений зненацька) (WSFJP) реалізується ознака “динамічне обличчя”, яка є протилежною до зазначеної В.Лабунською.

У структурі ФО *ktoś przewraca, wywraca oczami* – poruszać gałkami oczu, patrząc w górę lub w bok dla wyrażenia uczuć, np. zdziwienia, zaskoczenia (рухати очними яблуками, дивлячись вгору чи в бік для вираження почуттів, напр. здивування, захоплення зненацька) (USJP) – реалізується додаткова, не зазначена в класифікації В.Лабунської мімічна ознака “завертання очей”. У структурі ФО *oko komuś zbieleje* – coś kogoś bardzo zdziwi, zaskoczy, wzbudzi podziw, zazdrość (щось когось дуже здивує, викличе подив, заздрість) (WSFJP) реалізується додаткова перебільшена мімічна ознака “побіління очей”.

Слід зазначити, що з шести зазначених В.Лабунською мімічних ознак у структурі ФО на позначення емоції **здивування** реалізується п’ять: “відкритий рот”, “широко розкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі”, “статичне обличчя”, “брови і внутрішні кутики брів підняті догори”, а також дві додаткові мімічні ознаки – “завертання очей”, “побіління очей” та протилежна до зазначеної В.Лабунською мімічна ознака “динамічне обличчя”.

6. Радість

Серед ознак невербальної комунікації вагомими для емоції **радісті** є такі: 1) закритий рот, 2) припідняті кутики губ, 3) примружені або розкриті очі, що блищать, 4) брови і внутрішні куточки брів підняті догори, 5) горизонтальні складки на лобі, 6) динамічне обличчя.

Мімічні ознаки “припідняті кутики губ”, “динамічне обличчя”³⁵ мають такі ФО: *szeroki uśmiech* – szczery, niewymuszony uśmiech zadowolenia (шира, невимушена усмішка задоволення) (WSFJP); *ktoś śmieje się / roześmieje się całą gębą / od ucha do ucha* – bardzo się śmiać, śmiać się serdecznie, głośno, spontanicznie (сильно сміятись, сміятися сердечно, голосно, спонтанно) (WSFzP). У структурі ФО *oczy rozświetlają się komuś*

³⁴ К.Яжомбек подає на позначення емоції “здивування” два мімічні знаки: “широке відкриття очей” (*Jarząbek K. Gestykulacja i mimika. S.162*) та “підняття брів” (*Ibid. S.163*).

³⁵ Під час сміху, тобто радості, ці дві мімічні ознаки (“припідняті кутики губ” і “динамічне обличчя”) реалізуються разом. К.Яжомбек у своєму словнику ці мімічні ознаки разом з ознакою “звужені очі” подає як один мімічний знак “усміх” (*Jarząbek K. Gestykulacja i mimika. S.152*).

radością – czyjeś spojrzenie wyraża radość (чийсь погляд виражає радість) (WSFJP) – реалізується мімічна ознака “очі, що блистять”.

Треба зазначити, що у ФО *ktoś pokazuje zęby* зі значеннями 1) *stawać się agresywnym* (ставати агресивним); 2) *uśmiechać się, odsłaniać zęby* (усміхатися, відкривати зуби) (WSFJP), крім зазначених вище мімічних ознак, реалізується одночасно додаткова ознака “показування зубів”.

У структурі ФО на позначення радості реалізуються три мімічні ознаки: “припідняті кутики губ”, “динамічне обличчя”, “очі, що блистять” та “показування зубів”.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження ми виділили шість основних емоцій: гнів, до якого віднесли також набуту емоцію “незадоволення”; **презирство (відраза/зневага)**; **страждання (смуток)**; **страх** з близькою до нього емоцією “хвилювання”; **здивування**; **радість** та ФО на позначення цих емоцій, прототипом яких є мімічний знак.

Здійснений аналіз мімічних ознак, покладених в основу ФО порівняно з мімічними ознаками невербальної комунікації, виділеними психологом В.Лабунською, показав певні розбіжності їх реалізації у невербальній комунікації та в структурі ФО. Ці мімічні ознаки є своєрідним відбиттям особливостей сприйняття та відображення поляками перелічених психофізіологічних станів.

З метою визначення найхарактерніших рис емоційної міміки поляків ми провели аналіз ФО, який дає можливість стверджувати, що крізь призму фразеології для емоції гніву, у розумінні поляків, вагомими є такі мімічні ознаки: “динамічне обличчя”, “показування зубів”, “стиснуті зуби”, “закритий рот”, “очі, що блистять”, “брови, наближені до перенісся”, “широко відкриті очі”, “звужені очі” з “поглядом на когось скося” і “звужені очі” з “бровами зближеними до перенісся”. Для незадоволення характерними є такі мімічні ознаки: “зближені до перенісся брови”, “вертикальні складки на лобі”, “висунуті уперед губи” та “динамічне обличчя”.

Презирство (відраза/зневага) реалізується через “випинання губ”, “звужені очі” та “звужені очі” з “бровами, наближеними до перенісся”.

Страждання (смуток) у свідомості поляків проявляється передовсім через “опущені кутики губ” та “статичне обличчя”, а також через “брови, наближені до перенісся, з піднятими внутрішніми кутиками”, “вертикальні складки на лобі та перенісся” та “динамічне обличчя”.

Страх у свідомості поляків реалізується через “широко розкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі”, “динамічне обличчя” та “заглиблення очей”; **хвилювання** – через “динамічне обличчя”.

У реалізації мімічних ознак у структурі ФО проявилась емоція здивування з такими характерними для неї у свідомості поляків ознаками: “відкритий рот”, “широко розкриті очі, що блистять” з “горизонтальними складками на лобі”, “брови і внутрішні кутики брів підняті догори”, “завертання очей”, “побіління очей”, “статичне обличчя” та “динамічне обличчя”.

Радість характеризується через “припідняті кутики губ”, “динамічне обличчя”, “очі, що блистять” та “показування зубів”.

У ході проведеного аналізу здійснено таку роботу:

I. Виокремлено поняття **міміки** як засобу невербальної поведінки людини, при цьому наголошено, що міміка – це видима частина обличчя (очі, брови, чоло, щоки, ніс, губи та підборіддя) та рух його м’язів, які містять і передають певне комунікативне

значення, є своєрідним способом вираження емоційного стану та ставлення (до людей, явищ і т. ін.).

II. Покласифіковано усі емоції на основні (вроджені, чи несвідомі) та набуті (свідомі, чи умовні). До основних зараховано шість емоцій: 1) **гнів**, 2) **презирство** (зневага/відраза), 3) **страждання** (смуток), 4) **страх** (хвилювання), 5) **здивування** та 6) **радість**. До набутих (свідомих, чи умовних) віднесено одинадцять емоцій: **співчуття**, **злорадство**, **незадоволення**, **сором**, **покірність**, **задоволення**, **погроза**, **відчай**, **вірність**, **нетерпіння**, **збентеженість**. У цьому дослідженні увага приділена шести основним емоціям і одній набутій емоції “незадоволення”.

III. Проаналізовано способи вираження емоцій невербальними (користуючись класифікацією психолога В.Лабунської) та вербальними, зокрема фразеологічними засобами комунікації, та з’ясовано, що:

а) у процесі невербальної комунікації, як пише психолог В.Лабунська, при вираженні певної емоції бере участь комбінація з шести мімічних ознак, кожна з яких повторюється при реалізації різних емоцій, і лише певна їх взаємодія стає вираженням окремо взятої емоції.

У процесі ж вербальної комунікації, тобто у структурі приблизно 100 проаналізованих нами ФО, при вираженні окремо взятої емоції активізується лише одна, іноді взаємодія двох мімічних ознак. Наприклад, у структурі ФО *ktoś chmurzy brwi* при вираженні емоції “гніву” реалізується одна мімічна ознака – “брови, наближені до перенісся”, а у структурі ФО *szeroki uśmiech* при вираженні емоції “радісті” реалізуються одночасно дві мімічні ознаки – “припідняті кутики губ” і “динамічне обличчя”;

б) одні і ті ж мімічні ознаки, що реалізуються у структурі ФО, служать для вираження різних емоційних станів людини. Так, мімічна ознака “динамічне обличчя”, закладена у структурі ФО, служить для вираження семи емоцій: **гніву** (*twarz komu pala gniewem*), **незадоволення** (*ktoś kręci nosem*), **страждання** (*twarz się komuś wyciąga*), **страху** (*ktoś wykrzywia twarz w śmiertelnym lęku*), **хвилювання** (*broda trzęsie się komuś*), **здивування** (*twarz się komuś wydłuża*) та **радісті** (*ktoś uśmiecha się pod nosem*). Мімічна ознака “широко відкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі” у структурі ФО служить для вираження: **гніву** (*oczy wyszły komuś z orbii*), **страху** (*ktoś robi duże oczy*) і **здивування** (*oczy wyszły komuś na wierzch*) і т.д.;

в) деякі мімічні ознаки залишаються поза увагою ФО, тобто, не фіксуються нею. Наприклад, мімічні ознаки “опущені кутики губ”, “розкриті або примружені очі” не є вагомими при вираженні засобами фразеології емоції “гніву”, а мімічні ознаки “закритий рот”, “опущені кутики губ”, “очі, що блистять”, “вертикальні складки на лобі та перенісся” і “динамічне обличчя” – для емоції “презирства” і т.д.

IV. З’ясовано, що при порівнянні характеристик емоцій вербального та невербального пластів комунікації та виділенні найхарактерніших рис емоційної міміки поляків вагомим є те, що:

а) при вираженні емоцій у структурі ФО, прототипом яких є мімічний знак, реалізуються сім додаткових мімічних ознак, про які не згадує у своїй праці В.Лабунська. Ці мімічні ознаки є яскравим вираженням окремих емоцій, а отже, характерними рисами емоційної міміки поляків, наприклад:

– **гнів** виражається через “стиснуті зуби”: *usta komuś ściskają się (w gniewie, w porywie gniewu it. p.)*;

– **незадоволення** та **презирство** – через “випнуті вперед губи”: *ktoś odmie wargi*;

– **гнів** – через “погляд на когось скося”: *ktoś patrzy kosym okiem*;

- **страх** – через “заглиблення очей”: *oczy uciekają komuś w głąb*;
- **гнів** та **радість** – через “показування зубів”: *ktoś pokazuje zęby*;
- **здивування** – через “завертання очей”: *ktoś przewraca oczami*;
- **здивування** – через “побіління очей”: *oko komuś zbieleje*.

б) багато ФО, разом з закладеними в їх основу конкретними мімічними ознаками, служать для вираження не лише однієї конкретної емоції, а двох, трьох емоцій чи містять якісь інші відтінки значення. Наприклад:

– мімічна ознака “показування зубів” у структурі ФО: *ktoś szczyrzy / suszy zęby do kogoś*; *ktoś błyska zębami / białą zębów* служить для вираження не лише **гніву**, а й протилежної їй емоції **радісті**;

– мімічна ознака “широко розкриті очі” з “горизонтальними складками на лобі” у структурі ФО *oczy wylażą komuś z głowy* – для вираження **здивування**, **страху** та **захоплення**, у ФО *oczy komuś ledwie nie wyskoczą* – для вираження **здивування** та **зацікавленості**, у ФО *oczy wyszły komuś z orbit* – для вираження **гніву** та **страху**;

– мімічна ознака “відкритий рот” у структурі ФО *ktoś słucha z otwartymi / rozdziawionymi ustami* – для вираження **здивування** та **захоплення**;

– мімічна ознака “динамічне обличчя” у структурі ФО *twarz się komuś wyciąga / wydłuża* – для вираження **страждання** та **здивування**;

– мімічна ознака “брови, наближені до перенісся” у структурі ФО *ktoś chmurzy / stroczy / ściąga / marszczy brwi* – для вираження **гніву**, **незадоволення**, **страждання**, а у структурі ФО *ktoś ściągnął rysy / brwi / usta itp.* – також для вираження **страху**;

– мімічна ознака “вертикальні складки на лобі” у структурі ФО *ktoś chmurzy czoło* – для вираження **гніву**, **незадоволення**, **страждання**;

– мімічна ознака “звужені очі” та “погляд на когось скося” у структурі ФО *ktoś patrzy / spogląda na kogoś / na coś krzywym / kosym / złym okiem*; *ktoś patrzy na kogoś / na coś bokiem / krzywo / koso / zezem* – для вираження **неохоти**, **небажання**, **несхвалення** і **гніву** (у широкому розумінні);

– мімічна ознака “звужені очі” та “брови зближені до перенісся” у структурі ФО *ktoś zmierzy kogoś wzrokiem / spojrzeniem / oczami (oczyma)* – для вираження **гніву** (**ворожості**), **зневаги/презирства (критичності)**, **уважності** та **небажання**;

в) попри багатозначність мімічних ознак та ФО, деякі з них як найяскравіші представники емоційної міміки поляків служать для вираження лише однієї конкретної емоції. Наприклад, мімічна ознака “відкритий рот” у структурі ФО *ktoś rozdziawi gębę* є вираженням лише **здивування**; мімічна ознака “припідняті кутики губ” у структурі ФО *ktoś układa twarz do uśmiechu* – лише **радісті**; мімічна ознака “закритий рот” у структурі ФО *usta komuś ściskają się (w gniewie, w porywie gniewu itp.)* – лише **гніву**; мімічна ознака “брови і внутрішні кутики брів підняті догори” у структурі ФО *ktoś unosi brwi* – лише **здивування**.

Мімічні знаки, закладені у структурі ФО, можна назвати мімічними стереотипами, оскільки вони не лише передають семантику НЗК, тобто міміки, а й виражають властиві мовній компетенції польського етносу способи передачі емоційного стану. Багатозначність мімічних засобів комунікації, які реалізуються у структурі ФО та стають вираженням яскравих рис емоційної міміки поляків, провокує ще більше розширення значення ФО. Тому наступним етапом нашого дослідження є аналіз контекстуальної реалізації багатогранності ФО та дослідження їх інваріантних, контекстуальних значень і форм.

Список скорочень

- НЗК** – невербальні засоби комунікації;
ФО – фразеологічна одиниця;
Inny SJP – Inny słownik języka polskiego PWN: W 2 t. / Pod red. M. Bańki. Warszawa, 2000;
ISJP – Ilustrowany słownik języka polskiego / Pod red. E. Sobol. Warszawa, 2004;
MEP – Mała encyklopedia powszechna PWN / Pod red. H. Boneckiego. Warszawa, 1974. S. 489;
SFJP – Słownik frazeologiczny języka polskiego: W 2 t. / Pod red. S. Skorupki. Warszawa, 1974;
SFWP – Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Pod red. S. Bąby, J. Liberka. Warszawa, 2001;
SJP PWN – Słownik języka polskiego: W 3 t. / Pod red. M. Szymczaka. Warszawa, 1995;
SWJP – Słownik współczesnego języka polskiego: W 2 t. / Pod red. B. Dunaja. Kraków, 2000;
USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego: W 4 t. / Pod red. S. Dubisza. Warszawa, 2006;
WSFJP – Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. P. Müldnera-Nieckowskiego. Warszawa, 2004;
WSFzP – Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / Pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa, 2005.

EMOTIONS IN VERBAL AND UNVERBAL REALIZATION
(on the material of polish mimical phraseology)

Oksana LOZYNSKA

L'viv Ivan Franko National University

1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000

The Chair of Polonic Philology

The article covers peculiarities of expressing emotions with the help of phraseological units, the prototype and inner form of which are expressed in the linear description of people's mimical behaviour. Peculiarities of interaction between two language strata: verbal and non-verbal in the process of expressing emotions are determined. Most characteristics features of the emotional mimics of the Polish people are singled out.

Key words: phraseological unit, mimics, verbal and non-verbal means of communication..

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2007

Прийнята до друку 27.12.2007